

IRODALOMTÖRTÉNETI DOLGOZATOK

(130)

NACSÁDY JÓZSEF

MÓRA FERENC ÉS A SZEGEDI NOVELLISTA
HAGYOMÁNYOK

SZEGED

1981

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
(SECTIO PHILOLOGICA)

Nyelv és irodalom I. 1955.

Nyelv és irodalom II. 1956.

Irodalom I. 1958.

Irodalom II. 1959.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus I. (1960—1961). 1961.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus II. 1962.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus III. 1963.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus IV. 1964.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus V. 1965.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VI. 1966.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VII. 1967.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VIII. 1968.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus IX. 1969.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus X—XI. 1971.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XII. 1972.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIII. 1973.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIII. Supplementum I.

1973. Csukás István: Jókai és a nemzetiségek.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIII. Supplementum II.

1973. Даниел Яков: Вопросы содержания и формы в теории литературы Г. В. Плеханова

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIV. 1976.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XV. 1977.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XVI. 1978.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XVII. 1981.

ISBN 963 481 209 0

HU ISSN 0324—6523 Acta Univ. A. József Nom.

HU ISSN 0586—3708 Acta Hist. Litt. Hung.

MÓRA FERENC ÉS A SZEGEDI NOVELLISTA HAGYOMÁNYOK*

A százados Móra-ünnep nem csupán koszorúkat, emelkedett hangú emlékezéseket hozott, hanem egymással szemben lényeges vagy árnyalatnyi különbségeket mutató, gyakran akaratlanul is polemizáló írásokat. Móra Ferenc írói rangját, életműve helyét a magyar szépprózában, társadalomszemléletét, regényeinek erényeit és gyöngeit, publicisztikájának radikalizmusát, tárcanovelláinak, karcolatainak modorát, jámbor anekdotizmusát vagy szociológiai éleslátását, előadásmódjának modoroságát, vagy lebilincselő humorát — ki így, ki úgy értelmezi, magyarázza. (Csak néhányat említek az ünnepre megjelent tanulmányok, cikkek közül: SÍK Csabáé az *Irodalomtörténetben*, FAZEKAS Istváné a *Forrásban*, FÖLDES Annáé az *Élet és irodalomban*, VAJTAI Istváné és PÉTER Lászlóé a szegedi *Somogyi-könyvtári Műhelyben*.)¹

És igazán ilyen a méltó ünnep, ahol nem a „megszokás koszorúja” tétetnek a szobor talapzatára, hanem egy jelentős életmű körüli viták hullámai kavargják föl az ünnepekig csendes vizeket.

E viták egyik kikerülhetetlen pontja: Móra parasztszemléletének és parasztábrázolásának értékelése, minősítése. Az e pont körüli vitákhoz a magam részéről csak a dolgozat címében jelzett szempontból tennék néhány megjegyzést. A kérdés ez: mennyi és milyen köze volt Móra Ferencnek az úgynevezett szegedi novellista hagyományhoz, amely (értelemszerűen és a város népének összetételét tekintve) évszázada a szegedi, Szeged környéki, tanyai parasztságra fordított különös figyelmet. A Mórával foglalkozó irodalom legfőljebb csak Tömörkényt említi ebben a vonatkozásban ORTUTAY Gyulától PÉTER Lászlóig. (PÉTER László motívum- és stíluspárhuzamokkal is illusztrálja kettejük szemléleti, írói-ábrázolásmód beli rokonságát.)²

A Tömörkény—Móra kapcsolat eléggé kézenfekvő, hiszen szerkesztőségben, könyvtárban munkatársak voltak. Móra maga is bensőséges hangon vallott erről Tömörkény-nekrológiájában.³ A szálak azonban — meggyőződésem szerint — messzebbre, korábbra is elvezetnek.

A múlt század végén Szegeden — mint nagyobb vidéki városainkban általában — az irodalmi élet műhelyei a lapszerkesztőségek, illetve (ahol ilyen alakult) az irodalmi társaságok voltak. Szegeden elsősorban a *Szegedi Híradó*, a *Szegedi Napló*, meg a *Dugonics Társaság* töltött be ilyen szerepet.

A helyi újságírók a város iskoláiban, gimnáziumában nevelkedett, a szépirodalom iránt is vonzalmat érző, magukban költői, írói ambíciókat is tápláló, literátus

* Az 1979. évi szegedi Móra-centenáriumon tartott előadás kibővített szövege.

¹ SÍK CSABA: „Nem harcoltam, csak nézelődtem” (A regényíró Móra Ferencről) It., 1979. 2.; VAJTAI I.: Móra Ferenc (Írói arcképvázlat) Somogyi Könyvtári Műhely 1979. 1—4.; PÉTER LÁSZLÓ: Móra műhelyéből. Uo.

² Móra Ferenc centenáriuma. Kortárs 1979. VIII.

³ Tömörkény (1917.) Szegedi Tulipános Láda I. 173—187.

tanárok, tisztviselők voltak, mint az ifjú Móra Ferenc is. A szegedi iskolákban, első-sorban a piaristák gimnáziumában, sok évtizedes hagyománya élt Dugonics András óta a népi kultúra, a folklór, a parasztlét vizsgálatának, fölfedezésének. E hagyomány őrzésének jeles inspirátora volt Ipolyi Arnold egykori munkatársa, Csaplár Benedek kegyesrendi tanár. Móra ismerte és nagyra becsülte ezt a hagyományt, s ennek okait meg is fogalmazta *Kedves öreg árnyak* c. tárcájában, s Csaplárt név szerint is megemlíti.

„Hogy mennyire a nyelvén tudó, a szíve szerint való papokat találta meg Szeged a piaristákban, látnivaló abból, hogy kétszáz év alatt sohase volt szentségtörés a város és a rend között... Kit keltsek életre a sok közül, akinek lelkes tüzénél még melegedtek az élő kortársak, s némelyiknek szinte a keze melegét is érezzük kezünkön? ...A nagyszorgalmú Csaplár Benedeket, akit irodalomtörténetünk legérdemesebb munkásai közt emleget?”⁴ Külön megemlékezett ennek a generációnak kiemelkedő alakjáról, Kálmány Lajosról, a délföldi etnográfia és folklór klasszikusáról, az „utolsó magyar sámán”-ról, akit személyesen is ismert. „Páratlan érdemű és rendkívül szerencsés kezű gyűjtője volt az alföldi magyarság hagyományainak, de beletanult az anyaga tudományos feldolgozásában is... Büszke volt arra a megbízásra, amelyet az Ipolyi-féle mesegyűjtemény összeállítására a *Kisfaludy Társaság*tól kapott, és boldoggá tette az az ünneplés, amelyben a *Hagyományok* megjelenése alkalmával a *Néprajzi Társaság* és az *Ethnographia* részesítette.”⁵

A diákok, a későbbi szegedi újságírók többnyire maguk is itt élő parasztcsaládok szülöttei voltak, vagy első-második generációs leszármazottai. Gyermekkorukat parasztsorban vagy legalábbis a parasztság közvetlen közelében éltek. Az öröklött vagy ösztönös vonzódás, tájékozottság mellett az iskolázódás, a világot nagyobb összefüggésekben láttató műveltség segítette legjobbjait odáig, hogy apáik, maguk, testvéreik, rokonaik sorsát értékelhessék, átgondolhassák — mint Móra Ferencet.

A jellegzetesen szegedinek tekinthető paraszt-rajz, paraszt-novella az 1870-es, 1880-as évek fordulóján — Móra születése idején — két, részben még az irodalomhoz alig tartozó tényezőt olvasztott magába, amelyek további fejlődését és arculatát meghatározták. Az egyik leíró jellegű, a néprajzi gyűjtőmunkával rokon szemléletű „riport a szegedi tanyákról”. Szerzője, a szülőföldje parasztjait egyébként is ismerő újságíró rokonszenvező lírával nyúl tárgyához, izes, színes, hangulatos, egyúttal hiteles életképeket kerekít a tanyai világ egy-egy nevezetes eseményéről. 1876-ban például az érdemes tollforgató Schmidt Sándor szinte a szegedi parasztnovella egyik sokáig élő típusának a szerkezeti sémáját is körvonalazta *Tanyai Képek* c. tárcasorozatában.⁶ Szépirodalmi igényű, lírai bevezetés (többnyire tájleírás) adja meg az alaphangot. Ezután részletes, szinte etnográfiai pontosságú rész következik az évszaknak megfelelő paraszti munka rendjéről (aratás, asztagrakás, kukoricafosztás stb.), a használatos készségekről. A tárgyi néprajzi leírást természetesen népszokások idézése kíséri. Gyakran szól a riport e része szélmalom-dombi táncmulatságokról, disznótorról, lakodalomról táncok, dalok, mondókák stb. hiteles lejegyzésével. Ide illeszkednek a parasztoktól ellesett, tájnyelvi pontossággal közölt, jobbára anekdotikusan csattanós párbeszéd, amelyek valamennyire jellemzik az egyébként legföljebb csak név szerint említett szereplőket. A befejezés ismét lírai hangulatú általánosítás a tájról, népe életéről, a tanyai világról.

⁴ *Kedves öreg árnyak.* (Megjelent az *Emlékkönyv a szegedi Kegyesrendi főgimnázium kétszáz éves jubileuma alkalmából, 1720—1920 c. műben, amelyet a Dugonics Társaság megbízásából Móra Ferenc titkár szerkesztett*) Szegedi Tulipános Lada I. 7.

⁵ Az utolsó magyar sámán. (1928.) Uo., 204.

⁶ Szegedi Híradó 1876. okt. 22.

Az ilyesféle riportok természetesen nemcsak a tanyavilágot jelenítik meg, hanem a városban élő parasztság életét is tárgyalják, jellegzetes figuráit vonultatják föl búcsú, vásár, sorozás stb. alkalmából. Ezzel a kompozíciós módszerrel és beállítással a riport könnyen átlépi a riport és a novella közötti, ekkor amúgy sem éles határt.

A „tanyai riport”-hoz hasonlóan többé-kevésbé szépirodalmon kívüli, másik tényező, amely a szegedi parasztnovella vissza-visszatérő, meghatározó elemévé formálódott, a betyárhistoria, illetve a törvényszéki tudósítás.

Az 1870-es években Szegeden még mindenki jól emlékezett a betyárvilágra. Ráday hírhedt véstörvényszéke csak 1873-ban fejezte be ezeknek a Szeged környékén, a tanyavilágban személy szerint is ismeretes parasztembereknek, pásztoronak az üldözését, megbüntetését. A hírlapokba került betyártörténetek szerzői részletesen leírták a pusztai csárdák, a betyárrejtő mocsarak, nádasok lakóinak életét, a pusztai ember öltözetét, készségeit stb. A tanyai riportokhoz hasonlóan évtizedekig fennmaradt Szegeden — ha egyre szórványosabban is — a hírlapokban a betyártörténet. (Palotás Fausztin, Békefi Antal, Tömörkény István, Cserzy Mihály is írt ilyeneket.)⁷

Ahogy a betyárvilág lassan emlékké vált, és a tanyai rendbontások a korszerűsödő közigazgatás folytán „rendőri ügyekké” lettek, a betyártörténetek által biztosított szenzációt — amelyet egyetlen okos szerkesztő sem hagyhatott kihasználatlanul — a rendőrségi, törvényszéki tudósítások pótolták. A kezdetben sablonos tudósítások hamarosan irodalmias színezetet öltöttek a szegedi hírlapírók tolmácsolásában.

Elsősorban azok az esetek mozdították meg a tudósítókban az írói ambíciókat, amelyek a rendőrségen, bíróságon megforduló parasztemberek sorsára, észjárására, maguk alkotta erkölcsi fölfogására különösen jellemzőek voltak. (Itt meg kell jegeznünk, hogy akkoriban, amikor Szegeden két, sőt három napilap is volt egy időben, egy-egy szerkesztőségben elvéve akadt professzionista újságíró. Még a főszerkesztőnek is volt többnyire — a mai szóhasználattal élve — egyéb „főállása”, megélhetése. Nem függték közvetlenül az állam közigazgatási apparátusától. Ilyesféle függetlenségben élven természetes, hogy a törvényszéki tudósítók a „nadrágos emberek” nagyoösszegű sikkasztásairól szenvtelenül számoltak be, de a naivitásból, a törvény nem ismeretéből fakadóan bíróság elé kerülő parasztemberről, talpraesetten védekező kanászbajtár ügyéről kellett éppen írniok, írásaik megszínésedtek, közvetve-közvetlenül kifejezést adtak a vádlottal való együttérzésüknek.)

Így az egyébként hiteles rendőrségi, bírósági jegyzőkönyvanyag a tudósító tolla alatt egyre-másra dramatizált jelenetté változott, amelynek szereplői a bíró, a vádlott, a tanú, a rendőr stb. Az ilyenfajta tudósításoknak máig is az lenne a föladatuk, hogy az olvasót figyelmeztető példákkal a törvény tiszteletére, az előírások, rendelkezések követésére, a rend megtartására neveljék. Az említett szegedi tudósítók annak idején ezt a didakszist többnyire humorral oldották föl, ha az ügy nem volt éppen tragikus, de már a humor is valamiféle, a vádlottal való együttérzést és a törvénnyel szembeni fönttartást sugallt. Egyre sűrűsödtek közben azok a tudósítások, amelyek a bürokratikus intézkedések, a valójában vétlenül perbefogott parasztember mellett keltettek hangulatot. Gyakran csak oly módon, hogy a tudósító a hivatalos, rendőrségi-bírószéki bürokrata fontoskodást gúnyolta ki stílusában is. Máskor meg olyan megoldáshoz jutott, hogy a szegénysége miatt a törvényt kijátszani kényszerülő — bár póruljárt — parasztot rokonszenvesen állította be.

A rendőrség, a törvényszék azonban nem csak a fináncokat kijátszó, meg az alig ismert, új, néha értelmetlen rendelkezésekkel szembe került parasztemberek eseteit

⁷ Kötetekben is találhatóak. PALOTÁS—BÉKEFI: Sötét idők. A Ráday-korból. Szeged, 1887.; TÖMÖRKÉNY: A betyárvilágból. Szegedi Napló 1902. jan. 12., stb.

hozta a szegedi novellisták elé. Megható, megrendítő, sőt tragikus ügyek is föltáru-
koztak ilyen módon a városiasodó Szeged — és az ország — olvasóközönsége előtt.

(Köztudott például, hogy Mikszáth — aki 1878—1880 között itt újságíróskodott — a *Bede Anna tartozása* címen ismert novelláját egy itt valóban megtörtént törvény-
széki tárgyalásról szóló tudósításból írta.)

Békefi Antal, aki Mikszáth ittlétekor lépett a *Szegedi napló* szerkesztőségébe, írta: „A népelet titkainak gazdag világa tárul föl gyakran az igazság ítélőszéke előtt. A sötét történetek, melyekbe a büntető igazság belényúl, elregélik, miképpen szület-
nek a népballadák. Egy idő óta Szeged határa dús anyagot nyújt a népelet regényei-
ből.”⁸ Egyre több szó kerül itt a városi razzizán fogott, tanyáról városba jött s elzúlló
parasztlányokról,⁹ a föld miatt egymással s a rend helyreállítása céljából helyszínre
érkező „pusztázókkal” vérré menő tanyai parasztokról,¹⁰ a bűnét majd három év-
tized múltán beismerő parasztról, akit enéül nem vennének maguk közé a tanyavi-
lágban szervezkedő nazarénus szekta tagjai¹¹ stb., bizonyítva, hogy a szegedi tanya-
világban milyen harc folyik az életért.

A Törvényszéki Csarnok ilyen irodalmivá színeződése szükségképpen azt ered-
ményezi, hogy a „tudósítások” szétfeszítik a számukra fönntartott helyet a lapokban,
s tárcákként, novellákként jelennek meg. Egészen természetes, hogy a lapok — kül-
nösen a Szegedi Napló — szinte a hirdetésekig megtelnek tanyai esetekkel, anekdo-
tákkal, karcolatokkal, novellákkal. A már említett Békefi Antal — aki „Mikszáth
íróasztalá”-nál kezdte s Mórának is szerkesztő „gazdája” volt — egyik jellegzetes
írásából idézünk csupán: „Szögény legény létömré mög akartam házasodni, aztán
hát nem volt hozzá módóm. Azt gondoltam hát, Márki uramnak sok van, neköm mög
annyim sincsen hogy a lakodalmat mögülhessem, mondok, nem töszök nagy hibát,
ha gazdag embör kárával segítök a magam baján...”¹²

Látnivaló, hogy a „törvényszéki tudósítás” típusú, gyakran dramatizált tárca
szoros kapcsolatban volt Szegeden a parasztság szociális problémáival. Szerzői — bár
hajlamosak voltak nem is egyszer az „ügyeket” humoros oldalukról is fölfogni, —
nem fogadhatták el valóságnak a korban divatos népszínművek idilli parasztvilágát;
különös érzékenység fejlődött ki bennük a paraszti tragédiák iránt. Jellemző, hogy
amikor 1881-ben egy öreg tanyai paraszt megölte a fiát, mert földjének fiára iratása
után naponkénti megalázás, embertelen bánásmód, nélkülözés jutott osztályrészéül,
a szegedi lapok versengve írták meg e „parazsti Lear” történetét.

Az 1870-es években fellendülésnek indult szegedi irodalmi élet tehát a paraszti
tárgyú írásoknak két alaptípusát hozta létre, amelyek nem csupán témájuk, nép-
nyelvi sajátosságuk által, hanem a valóság alapos ismeretében is eltértek a kor nép-
színműves parasztszemléletétől, a kései „népies-nemzeti” korlátozottságtól, s formai-
lag, ábrázolásmódban is mutattak egyfajta eredetiséget. A leíró jellegű riportban a
hazai néprajzi, népköltészeti kutatás fejlődését is szolgáló gondos tárgyilagosság mu-
tatkozott meg; a drámai-balladisztikus „törvényszéki tudósítás”-ból sarjadó tárcák
pedig olyan eszmei tájékozódásról vallottak, amely a szegényparasztság szociális
helyzetére irányította a figyelmet.

A jobbára feledésbe merült nevű szegedi újságírók közül Békefi Antal, a *Szegedi
Napló* szerkesztője, a kilencvenes évek elején végre megalakult szegedi *Dugonics
Társaság* első főtítkára (e minőségében Tömörkény és Móra elődje) emelkedett ki.

⁸ A kitett gyermek. Szegedi Napló 1883. ápr. 22.

⁹ A „szép lányok”. Uo., 1883. febr. 8.

¹⁰ Harc a pusztázó és a tanyai legények közt. Uo., febr. 2.

¹¹ Huszonnyolc év után. Szegedi Híradó 1883. okt. 19.

¹² Tolvaj szerelemről. Szegedi Napló 1882. jan. 11.

Móra írta róla 1932-es megemlékezésében: „Ott van az épülő város utcáin, nyilvánosságra hozza a hivatalos bürok napvilágra nem mindig kívánczó eseményeit, a gonosztevőket együtt nyomozza s rendőrséggel s míg az újságírás számára új világ-részt fedez fel a kihágási bíró szobájában — a parasztstudiumokba ő vezette be Tömörkényt — volt szíve meglátni a városban az eltévedt kis tanyai kölyköt, a nyíló orgonák első lila gubóját s a deres fahegyen didergő madarat... Egy kicsit elődje Tömörkény Istvánnak, Gárdonyi Gézának és Bródy Sándornak. Mestere a koncepciónak és művésze a stílusnak, igaz a realizmusa és megvesztegető a romantikája, de a legnagyobb ereje az, hogy mindig a szív hangján beszél.”¹⁴ Ezt a Mórát magát is jellemző jellemzés már önmagában is sokat mond Móra és szegedi elődei kapcsolatáról, s csak a pontosság kedvéért említünk néhány Békefi kötetet: *Bíró előtt, Szegény ördögök, Betyárok* (ez utóbbi Tömörkénnyel közösen írt kötet!).

Békefi a szegedi „paraszt-studiumokba” nyilvánvalóan nem csupán Tömörkényt vezette be, hanem az 1902-ben ide kerülő Mórát is. Móra tárcái, novellái között is lépten-nyomon találkozhatunk ilyesféle szegény ördögökkel, bíró elé okkal-ok-nélkül kerülő, végrehajtót, biztosító intézetet kijátszó parasztemberekkel. Nagyon is valószínű, hogy Tömörkény mellett a Békefi által közvetített szegedi novellista hagyomány is segítette Móra Ferencet annak a tárcanovella fajtának a kimunkálásában, amelyet oly sokat vitatnak máig is. Hogy szegedi elődeit jól ismerte, nem csak a Békefiről írott, megindult hangú emlékezés bizonyítja, hanem a *Szegedi Napló* 25 éves jubileumi albumában megjelent, hosszabb, majdhogynem sajtótörténeti tanulmánynak nevezhető emlékezése is, amelyben áttekintette a lap hőskorának eseményeit és név szerint is emlegette szegedi novellista elődeit. Mikszáth, Gárdonyi, Pósa szegedi munkásságát méltatva elismeréssel emlékezik *Palotás Fausztin*-ről, „a könnyű tollú népies elbeszélőről, aki ...szinte katonája volt a *Napló* hadseregének két esztendeig”. Számon tartja az 1880-as években Szegeden dolgozó *Sebők Zsigmond*-ot, a „szebbnél-szebb tárcák íróját, melyek mindegyikén valami csendes mélabú ömlik el, s oly szomorú szeptemberi ragyogás...” A csak néhány évig dolgozók közül kiemeli *Thúry Zoltán*t és *Móricz Pált* is. Thúryról írja: „Itt való munkásságáról megint sokat kellene írunk, ha ki nem fogytunk volna már a helyből. Nemcsak azért, mert azóta egyike lett a legelső magyar novellistáknak, akiről megemlékezni büszkeség a lapnak, melyet két esztendeig szolgált talentumával... Mint riporter a közigazgatást végezte Thúry a *Naplónál*, de poétalelkét ennek a sivársága se tudta kiszáritani. Sőt talán éppen ez elől menekült olyan sokszor a vonal alá, sűrű egymásutánban írván borongós, tragikus hangulatú tárcáit, melyek közül nem egy igazi műretek.”¹⁵

Munkatársai közül a már említett Békefin kívül Tömörkényt, Farkas Antalt, Domokos Lászlót, Újlaki Antalt, Sz. Szigethy Vilmost is említi, s szerényen szóba hozza bátyja, Móra István Szegeden megjelent költeményeit is.

A gyermekkora emlékeivel Szegedre érkező Móra látnivalóan rokonlelkekre talált ezekben az elődökben és munkatársakban. Írásaikban föllette szülővárosa szegényparasztjainak gondjait, örömeit, tragédiáit. Bátoritást kaphatott tőlük nem csupán személyes élményeinek megírásához, hanem a szegedi és a Szeged környéki tanyavilág parasztjainak írói megjelenítéséhez is.

Talán nem erőltetett párhuzam Móra *Georgikonját* (1924) egyféle tanyai riport-sorozatnak, tanyai kalandozásairól készült beszámolóknak tekinteni. Ebben — és az ezzel szinte egykorú *Nádihegedűben* — ugyan minden tanyai élmény még nem annyira az etnográfiai, szociológiai hangsúllyal kerül elő, hanem erősen lírai tónusban, aho-

¹³ Pl.: Lear a tanyán. Szegedi Napló 1881. nov. 4.

¹⁴ A Szegedi Napló története (1903.) Szegedi Tulipános Lada (1964. évi kiadás) 5.

¹⁵ Uo., 503—505.

gyan VAJDA László és VAJTAI István is írta. Mégsem pusztá ürügy — mint egyesek vélhetnék — a tanyai emlék a személyes líra fölbuzogtatására. A megjelenített paraszti alakok abba a galériába illeszkednek — íróilag magasabb szinten —, amelyeket a szegedi elődök, Palotás, Békefi, Thúry, Tömörkény kezdettek összeállítani a Szeged vidéki népről. Ilyen például „Homokország” felejthetetlen családja, a szinte „ősemberi” filozófiát megtestesítő Habi, felesége, karikalábú (nyilván angolkóros) kislánya és talpraesett kisfia, Ósika. Konrád erdőőr, a szélmolnár a Síró-dűlőből, a Hebők és Támadi család viszálya, a pusztázók által bekísért „hadiözvegy”, Gyömbér Veron története. Hiedelmeik, véleményük a világról meg az urakról, e különös világ épp olyan újrafölfedezése a huszadik század első évtizedeiben, mint volt az elődöknél az elmúlt század utolsó harmadában.¹⁶

És ahogyan a szegedi novellista elődöknél, Móránál is hamarosan háttérbe szorítja a *Georgikon*ban és a *Nádihegedű*ben még előtérben levő szubjektív lírát a szegedi tanyavilág kegyetlen realitásának számonkérő bemutatása. A *Göröngykeresés* című kötetben egyberendezett írások ugyan régészeti ásatások során nyert élményekről szólnak, de Móra ekkor is riporter a maga módján abban a szomorúan egzotikus világban, amelyiknek az atmoszférája a két világháború közt jellemezte az alföldi parasztságot.

Ha most el is tekintünk Móra előző, sok-sok éves, e tárgyat érintő — hangsúlyozzuk, sűrűn érintő — publicisztikájától, beleértve az 1918–1919-es éveket is, föl kell figyelniünk a *Göröngykeresés* előszavára. Ez az 1911-ben fogant, 1927-ben is megírt, végső formáját 1933-ban elnyerő írás, az 1890-es évek agrárszocialista mozgalmain fölnevelődött „földosztó”, Szántai Vecsernyés Pálról szól, aki szerepelt Vadnai Andor „Adalék az alföldi munkáskérdéshez” c. könyvében is. „Pál maga pedig — írja Móra — csendőrkézzre került, s amikor a törvény eligazította vele baját, akkor Pál lába alól kiszaladt a magyar haza földje. A haza, amely eddig nem adott neki földet, most már nem adott munkát se. A börtönből szabadult parasztnak a haza megmutatta még egyszer virágos halmait, kitérta sugaras mezőit, és azt mondta neki:

— Eredj innen, te izgága Pál, mert nincs neked itt semmi keresnivalód, se a földemen, se a földemben.”¹⁷ És az Ausztráliába kivándorolt deszki kubikos halálos ágyán azt kívánta, hogy szerezzenek egy kis magyar földet a sírjába. „Ilyen földéhes a magyar paraszt, ezt a végrendeletet tette izgága Pál, és ezért küldött nekem egy megcímzett papírzacskócskát a konstáblerné, Mr. Jackson neje, született Szántai Vecsernyés Magdolna... Ötödik esztendeje rakosgatom előre-hátra az íróasztalomon a kis papírtarisznyát, s ha útra kelek, ha előadást tartani megyek valahová — írja igazán érzelmesen tovább Móra —, egyik országrészből a másikba, vagy ősöket keresek a határban, mindig viszem magammal. Hátha, hátha... Ó, micsoda *Carmen Miserabile* lenne abból, ha én ennek a göröngykereső vándorlásnak minden stációját megírnám!”¹⁸

A *Göröngykeresés* első írása mögött ugyanígy ott kísért a szegedi novellista elődök sugallta betyártörténet is, amely valahol mégis találkozik a szegedi tanyák népének generációs nyomorúságával. Móra maga vallja, hogy még kezdő riporter korában találkozott Molnár János csendbiztossal, aki annak idején Szerencsés Fekete Jós-kát vallatta, s ebből írta a *Vallató vacsora* c. tragikomikus karcolatát.¹⁹ Hasonlóképpen ebből a betyárhistória — háttérből táplálkozik a kötet *A madarásztói szépasszony*

¹⁶ *Georgikon* — *Nádihegedű* (1959. évi kiadás)

¹⁷ *Göröngykeresés* (1960. évi kiadás) 247–248.

¹⁸ Uo., 259.

¹⁹ Uo., 337.

és a *Madarasztói csárdás* c. novellája is.²⁰ De betyár témájú a nyolc fejezetből álló, *A Sándor* (t. i. Rózsa Sándor) körül c. tárcasorozat is a *Parasztjaim* c. kötetben, amelyet egyesek szerint regényvázlatnak szánt az író utolsó éveiben. (Szinte mintha Móricz Zsigmond nagy parasztregény-terve villant volna föl benne.) Közben megírt olyan szívszorító, közismert történeteket, mint a *Gyilkosság előtt*, vagy *Esteli dal Hajnal Matyikáról*.²¹

Időközben eljutott Móra a sokat emlegetett Földhözragadt Jánosék történeteire, ahogyan elődei, a névtelen szegedi hírlapírók megírták a maguk korának szomorú, tragikus, vagy tragikomikus tanyai históriáit. Ahogyan az elődök és kortársak legkiválóbbika, Tömörkény *A házasság első éve* címen megírta a földért erdőirtást is vállaló Mindszenti Mihály és felesége történetét (a veremlakásban tengődő ifjú házaspárt megbüntetik, mert nem hívtak orvost megbetegedett gyermekükhöz, aki persze meghalt), úgy írja meg majd Móra: hogyan ajánlja föl a földhöz jutott János nyomorúságos földjét maga és családja temetkezési helyül. S mindezt — ugyan sajátjává alakítva — elődeihez feltűnően hasonló írói eszközökkel: lírát, epikát, drámát egybeötvözve.

A régi szegedi elődökre emlékeztető riport Móra egyik írása a *Parasztjaim* kötetből (már a cím is sokatmondó!) a tanyai végrehajtásról szóló részlet, amelyet ezek a sorok színeznék „érmessé”: „A fecske fészket is leverik, pedig arról mindenki tudja, hogy Isten madara. Csak az emberi fészkeleveréshez többen kellenek...” És itt Móra rideg pontossággal felsorolja a végrehajtó közigazgatási apparátus személyzetét, s így folytatja: „Hát ez a sok hadinép mind kiérkezett a barna homokrá. Rendőr csak egy, annak se volt egyéb dolga, csak a szemét törölgetni. Mert nincs az a szőrös szívű ember, aki azt száraz szemmel megállta volna, amikor a méhrákos anya felült a vackán, belemártotta az ujját a tükör alatt a szenteltvíztartóba, és először magára vetett egy keresztet, aztán az urára, aki a kanapé sarkában gubbasztott, aztán a gyerekekre, akik álltak karéjban a szoba közepén; a nagyja csüggedt topogással, az apraja feszült kíváncsisággal szopván az ujját.

— Az Atyának, Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében...

— Nini — mondom —, hiszen itt nem öt gyerek van, hanem hét.

— Kettő *velencei* — magyarázta a rendőr.

Igen, tudom már, gyámságba vett lelenc-gyerek. Mint gazdasági befektetés. Nem hoz annyit mint a disznó, de nem olyan lutri.”²²

Szóba kerül a hadiözvegyi járandóságával naív ravaszsággal ügyeskedő, férjeivel emiatt „ebhiten” élő, végül utolsó férje fiával együttélő Julis néni is. „Szodoma és Gomora? Én azt hiszem — írja Móra —, rosszabb, mert fájdalmasabb. A Holt-tenger egy bujálkodó csordát nyelt el, amely nem hallgatta meg, amit az Úristen angyalai által üzent neki. De ezek közt nem jártak angyalok az Úristen üzenetével, ezeknek csak az emberek csinálnak törvényt.”²³

És folytathatnánk sokáig e személyes, lírai kommentárokkal kísért tanyai beszámolóknak a sorát a nagy „összefoglalás”-ig, az *Ének a buzamezőkről*ig

A szegedi novellista hagyomány, — amely jegyeit mindvégig rányomta Móra írásaiba — nem mond ellent, még ha sokan úgy vélték is, az író européer mivoltának. Ez a kétségtelen inspiráció és formai hagyomány nem visszahúzó, provinciális árnyalás művészetében, hanem olyan forrás, amelyből merítve Móra Ferenc a magyar és egyetemes emberi gondok megfogalmazásához nyert nem múlt ösztönzést.

²⁰ Uo., 323, 331.

²¹ Uo., 384., 430.

²² Véreim, *Parasztjaim* (1958. évi kiadás) 343.

²³ Uo., 361.

FERENC MÓRA UND DIE NOVELLENTRADITIONEN IN SZEGED

In der Abhandlung werden die Vorgeschichte und die wesentlichen Charakterzüge der Bauernauffassung und Bauernschilderung von Ferenc Móra analysiert. Es wird hier festgestellt, dass die Darstellung des Bauervolkes der Stadt und Gegend durch die städtischen Journalisten- und Schriftstellerkreise schon zur Zeit der Ankunft von Móra in Szeged jahrzehntelange Tradition hatte. Dieses Interesse hatte aber nicht bloss ethnographischen, folkloristischen Charakter, wurde gleichfalls auf soziale und moralische Fragen erstreckt. Bunte Reportagen, nicht selten dramatische Berichte wurden mit der Zeit zu Novellen von hohem Niveau gestaltet. Mit den Werken und persönlichen Äusserungen von Móra kann hier dokumentiert werden, dass diese Vorereignisse in der Ausbildung der richtigen Bauernauffassung und Bauernschilderung des Schriftstellers bedeutsame Rolle spielten.

IRODALOMTÖRTÉNETI DOLGOZATOK

KIADJA

A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI INTÉZETE

1. *Halász Előd*: Vörösmarty és Toldy. 1956.
2. *Pósa Péter*: Babits Mihály: „Kárvavár”. 1956.
3. *Halász Előd*: Bevezetés a Faust II. részéhez. 1956.
4. *Juhász Gyula* elfelejtett Anna-versei. 1956.
5. *Vág Sándor*: A „La Hongrie Républicaine” és Juhász Gyula. 1956.
6. *Berczik Árpád*: Raimund pályakezdése hazánkban. 1958.
7. *Keserű Bálint*: Adalékok Rimay és a Báthoriak kapcsolatához. 1958.
8. *Kovács Sándor*: Szepsi Csombor Márton prózastílusához. 1958.
9. *Kordé Imre*: Néhány adat Csokonai „Kultúra”-jának keletkezéséhez. 1958.
10. *Kálmán László*: Molnár György, a realista színjátszás előfutára. 1958.
11. *Nacsády József*: A szegedi parasztnovella keletkezése. 1958.
12. *Kiss Lajos*: Simon István költészete. 1958.
13. *Ilia Mihály*: A Holnap születése. 1959.
14. *Péter László*: Juhász Gyula és a „fekete báró”. 1959.
15. *Nacsády József*: Két kirándulás. 1959.
16. *Kovács Sándor Iván*: Az európai humanista hagyomány szerepe Szepsi Csombor Márton írói fejlődésében. Csombor és Bonifacio. 1960.
17. *Kiss Lajos*: A művészi tükrözés kérdéséhez. 1961.
18. *Kiss Lajos*: Mégegyszer a művészi tükrözésről. 1961.
19. *Nacsády József*: Jókai műveinek lengyel alakjai. 1961.
20. *Kiss Lajos*: Modernizmus, formakultúra, korszerűség. 1961.
21. *Kovács Sándor Iván*: Rimay János és Érsek András. 1961.
22. *Bíró Ferenc*: Egy XIX. század eleji kódex Csokonainak tulajdonított versei. 1961.
23. *Kordé Imre*: A XVII. századi Szeged és folklorisztikus elemek az Etelkában. 1961.
24. *Nagy Géza*: Adalék Vörösmarty 48-as szerepléséhez. 1961.
25. *Péter László*: Juhász Gyula „újságírói sikere”. 1961.
26. *Ilia Mihály*: A Nyugat és a Holnap. 1961.
27. *Krajkó András*: Juhász Gyula és az első világháború. 1961.
28. *Bíró Ferenc*: A Mindenes Gyűjtemény (1789—1792) szerkesztőjének nyelv- és irodalomszemléletéhez. 1962.
29. *Nacsády József*: Jókai „Delejszörj”-éről. 1962.
30. *Juhász Antal*: Thury Zoltán a Szegedi Naplónál. 1962.
31. *Ilia Mihály*: Juhász Gyula költészetének motívumairól 1908—1911 között. 1962.
32. *Krajkó András*: „Piros pecséttel nyílik a titok.” 1962.
33. *Szabolcsi Gábor*: József Attila expresszionizmusának kérdéséhez. 1962.
34. *Keserű Bálint*: Epiktétosz magyarul — a XVIII. század elején. 1963.
35. *Vörös László*: Az „új hit” motívum tartalma Juhász Gyulánál. 1963.
36. *Kovács Sándor Iván*: A „Forum” szerepe felszabadulás utáni irodalmunk történetében. 1964.
37. *Krajkó András*: A „keresztény kurzus” művelődéspolitikájáról. 1964.
38. *Csetri Lajos*: A stílus fogalmi és a korstílusok problematikája. 1965.
39. *Ilia Mihály*: Hatvány Lajos folyóirata: az Esztendő. 1965.
40. *Scheiber Sándor—Zsoldos Jenő*: Ady Endre levelei Révész Bélához. 1965.
41. *Tamás Attila*: Vajda János Alfréd regénye c. műve és a magyar romantika néhány problémája. 1965.
42. *Keserű Bálint*: A magyar protestáns-polgári későhumanizmus néhány problémája. 1966.
43. *Kovács Sándor Iván*: Dante neve százötven év magyar irodalmában. 1966.
44. *Ilia Mihály*: Egy vers értelmezésének lehetőségei (Ady Endre: Az ős Kaján.) 1966.
45. *Vörös László*: Illyés Gyula lírájának realizmusa. 1967.
46. *Csukás István*: Ján Smrek Petőfi-fordításairól. 1967.
47. *Nacsády József*: Jókai és népiesség az 1850-es években. 1967.
48. *Kovács S. I.—Kulcsár P.*: Régi magyar írók és prédikátorok kiadatlan levelei. I. 1967.
49. *Keserű Bálint*: Újfalvi Imre és a magyar későreneszánsz. 1968.
50. *Horváth Karoly*: A magyar felvilágosult klasszicista dráma a műfaj kelet-európai fejlődésében. 1968.
51. *Ilia Mihály*: Juhász Gyula Tömörkény-kultusza és Tömörkény-életrajzának kiadástörténete. 1968.
52. *Tamás Attila*: József Attila költészetével rokon sajátosságok Radnóti Miklós lírájában. 1968.
53. *Kovács S. I.—Kulcsár P.*: Régi magyar írók és prédikátorok kiadatlan levelei. II. 1968.
54. *Keserű Bálint*: Újfalvi Imre és az európai „későhumanista ellenzék”. 1969.
55. *Csetri Lajos*: Adalékok Döbrentei Erdélyi Múzeumának irodalomszemléletéhez. 1969.
56. *Csukás István*: Ady és Ivan Krasko. 1969.
57. *Krajkó András*: Az ellenforradalmi rendszer irodalompolitikájának kialakulása. 1969.
58. *Tamás Attila*: A „kép” problematikája a költői műalkotásban. 1969.
59. *Kovács S. I.—Kulcsár P.*: Régi magyar írók és prédikátorok kiadatlan levelei. III. 1969.
60. *Jankovics József*: Zilahy János legációsi levele Bethlen Miklóshoz (?) 1692-ből. 1969.
61. *Dankánits Ádám*: Adatok Toroczka Mátéról. 1969.
62. *Bán Imre*: Ismeretlen adatok Otrókoci Fürs Ferenc életéhez. 1969.
63. *Kulcsár Péter*: Az óbudai egyetem Heltai Gáspár Krónikájában. 1971.
64. *Olasz Sándor*: Heltai Gáspár 56. meséje és a Tinódi-Cronica címlapja. 1971.
65. *Szabó T. Attila*: Ifj. Heltai Gáspár élete és helyesírása ismeretéhez. 1971.
66. *Ötvös Péter*: Thoraconymus Mátyás. 1971.
67. *Nussbächer Gernot*: Adatok Gyulafi Lestár utazásaihoz. 1971.
68. *Baldás Mihály*: Ecsedi Báthori István levelei Bocskaihoz. 1971.
69. *Somogyi Dániel*: Rimay János levele Kővárból Perneszy Erzsébethez. 1971.
70. *Keserű Bálint*: Az Újfalvi-per jegyzőkönyve. 1971.
71. *Jakó Zsigmond*: Miskolci Csulyak István peregrinációs albuma. 1971.
72. *Tonk Sándor*: Rozgonyi Sutor (Varga) János. 1971.
73. *Kovács Sándor Iván*: Útleíró utazók — utazási irodalom a XVI—XVII. században. 1971.
74. *Bácskai Antal*: A Zrínyiek erdélyi kapcsolataihoz. (Levelek 1654—1679-ből). 1971.

75. Wittman Tibor: Az Újvilág képe Comenius didaktikai műveiben. 1971.
76. Holl Béla: Tasi Gáspár. (Adalékok XVII. századi fordításirodalmunk történetéhez). 1971.
77. Czeglé Imre: Amosius korai magyar tanítványai. (Ismeretlen frankeri disputációk 1624—1625-ből). 1971.
78. Németh S. Katalin: Borsáti Ferenc Metamorphosis-a. (A protestáns barokk kérdéséhez). 1971.
79. Szauder József: Tizenhetedik századi magyar utazó Spanyolországban. 1971.
80. Esze Tamás: Kolozsvári könyvek Baranyában. 1971.
81. Tarnóc Márton: Egy kuruckori vers szövegtörténetéhez. (Descriptio fortunae inconstantiae). 1971.
82. Gál István: Erdélyi levelek a British Museum-ban. 1971.
83. Jankovics József: A levélíró Bethlen Miklós arcképéhez. (Két kiadatlan levél közlésével). 1971.
84. Csukás István: Adalékok a két világháború közötti magyar—szlovák irodalmi kapcsolatokhoz. (Harcok Petőfi szellemi hagyatéka körül). 1972.
85. Nacsády József: Az irodalmi népiesség és az 1848—49-es forradalom. 1972.
86. Horváth Károly: A felvilágosodás korának irodalmi irányzatai a közép-kelet-európai irodalmakban. 1972.
87. Krajkó András: A Nyugat kritikájának változásai 1919 után. 1972.
88. Illa Mihály: Egy Nyugat-kortárs Erdélyben. (Tompai László költészetéről). 1972.
89. Pósa Péter: Keats esztétikájáról és költészetéről. (Halálának százötvenedik évfordulójára). 1972.
90. Nagy Barna: Tervezet Ecsedi Báthori István műveinek kiadására. 1972.
91. Kovács S. L.—Kulcsár P.: Szepesi Csombor Márton ismeretlen értekezése. 1972.
92. Jankovics József: A Pápai Páriz család angol kapcsolatainak történetéhez I. (Ifjú Pápai Páriz Ferenc londoni levelei). 1972.
93. Vörös László: Az esztétikai valóságfogalom néhány vitás kérdése. 1973.
94. Csérl Lajos: Egy Csokonai-vers keletkezéstörténetéhez. (A reményhez). 1973.
95. Horváth Iván: Balassi poétikája. (Kérdések). 1973.
96. Olasz Sándor: A kálvini művészetfelfogásról és magyarországi kisugárzásáról. 1973.
97. Balázs Mihály: Andrzej Frycz-Modrzewski. (Halálának négyszázadik évfordulójára). 1973.
98. Németh S. Katalin: A levélíró Benda János levelei. 1973.
99. Benda Kálmán: Filiczki János levele 1605-ből. 1973.
100. Somi Éva: Az újstoicizmus (Lipsius) hatásának nyomai Borsos Tamás naplójában. 1973.
101. Merényi Varga László: Thordai János Epiktetosz-fordításának stíluskérdéséhez. 1973.
102. Zentai Mária: Rimay-hatás Thordai János zsoltáraiban. 1973.
103. Varga Imre: Egy bújdosó énekünk történetéhez. 1973.
104. Jankovics József: Ismeretlen panaszének a kuruckorból. 1973.
105. Agárdi Péter: Adalék a Zrínyi- és Gyöngyösi-hagyomány párhuzamos történetéhez. (Kónyi János Magyar hadi román, 1779). 1973.
106. Ladányi Sándor: Aranka György levelei Ráday Gedeonhoz. (1789—1791). 1973.
107. Csukás István: Vajansky műveinek magyar világa. 1976.
108. Vörös László: A tükrözés kategóriája Marx filozófiájában. 1976.
109. Sipka Sándor: Beöthy Zsolt irodalomtörténeti tankönyve a középiskolai oktatásban. 1976.
110. Baranyai Zsolt: Naturalista szemlélet és szecsessziós kompozíció. (Egy Bródy-novella elemzése). 1976.
111. Szigeti Lajos: A „felnőttiség” vállalása József Attila költészetében. (József Attila Kosztolányi-bírálatának lírai fedezete). 1976.
112. Scheiber S.—Zsoltos J.—Katona F. Z.: Mikszáth Kálmán levelezéseiből. 1976.
113. Csukás István: Ady nemzetiség-szemlélete. 1977.
114. Nacsády József: Ady és az Arany-hagyomány. 1977.
115. Krajkó András: Harcok Ady irodalmi örökségért. 1977.
116. Illa Mihály: Egy Ady-motívum tanulságai. 1977.
117. Szigeti Lajos: Egy Ady-vers értelmezéséhez. (Kocsi-út az éjszakában). 1977.
118. Papp István: Az Edgar Poe-i életérzés Ady költészetében. 1977.
119. Vörös László: Ady és Csinszka. (Gondolatok Robotos Imre könyvéről). 1977.
120. Baranyai Zsolt: Adalékok Ady és Csáth Géza kapcsolatához. 1977.
121. Nacsády József: A „hallgató” Arany és az „Öszikék”. 1978.
122. Csukás István: Vajda János és a nemzetiségi kérdés. 1978.
123. Papp István: Az Edgar Poe-i életérzés Ady költészetében II. (Motívumvizsgálat) 1978.
124. Krajkó András: A magyar fa sorsa 1927-ben. (Viták Makkai Sándor Ady-könyvéről). 1978.
125. Illa Mihály: Juhász Gyula kiadatlan följegyzései Adyról. 1978.
126. Baranyai Zsolt: Krúdy Gyula: Boldogult úrfikoromban. 1978.
127. Vörös László: A Babits-líra egyik kulcsmotívumáról. 1978.
128. Szigeti Lajos: A „Szabad-ötletek jegyzéke” és a kései versek; (József Attila költészetének néhány motívumához.) 1978.
129. Csukás István: A nemzetiségi kérdés Kemény, Jósika, Madách és Eötvös műveiben. 1981.
130. Nacsády József: Móra Ferenc és a szegedi novellista hagyományok. 1981.
131. Kiss Lajos: Németh László, a gondolkodó. 1981.
132. Szigeti Lajos: Az „édes mostoha”. József Attila anyaverseihez. 1981.
133. Horváth Béla: Népszokások József Attila költészetében. 1981.
134. Lengyel András: Juhász Gyula kiadatlan levelezéséből. 1981.